

АЛЕНА ЧАБЯРУК

У гісторыі беларускай лінгвістыкі другага палова ХХ ст. адметная бурным развіццём дыялекталогіі, што паспрыяла падрыхтоўцы ў Беларусі новага пакалення выдачных даследчыкаў народных гаворак, якія сваёй самаадданай і высокакваліфікованай працай забяспечылі айчыннай дыялекталогіі бяспрэчны аўтарытэт і павагу ва ўсходнеславянскім мовазнаўстве. У іх лік уваходзіць і Алена Іванаўна Чабярук, якая прысвяціла вывучэнню народных гаворак амаль 40 гадоў свайго жыцця і ўдзельнічала ў стварэнні ўсіх самых значных даследаванняў беларускіх дыялектолагаў.

Нарадзілася А. Чабярук 11 лістапада 1925 г. у сям'і чыгуначніка на станцыі Прыяміна Барысаўскага раёна Мінскай вобласці. Спецыфічная прафесія бацькі прымусіла сям'ю павандраваць па Беларусі: спачатку быў Барысаў (1931–1933 гг.), затым Орша (1933–1934 гг.) і нарэшце Мінск (1934–1941 гг.). Менавіта ў сталіцы сям'ю напаткала вайна. Бацька быў мабілізаваны ў аднаўленчы поезд № 38, а маці з дзвюма дочкамі і сынам ужо 25 чэрвеня 1941 г. пераехалі на станцыю Прыяміна, дзе, відаць, лічылі, што будзе лягчэй перажыць акупацыю. Аднак надзеі не спраўдзіліся. Рэальная пагроза быў арыштаванай і вывезенай на працу ў Германію прымусіла маладую дзяўчыну пайсці прыбіраць на чыгунцы, а крыху пазней працеваць на кухні. Як сама Алена Чабярук адзначае ў аўтабіографіі, датаванай 16 ліпеня 1952 г.,

«у красавіку 1944 года ў час аблавы была схоплена і адпраўлена на работу на торфзавод каля г. Барысава, адкуль уцякла ў маі месяцы. Жылі з таго, што маці шыла» [4]. Адразу па вызваленні працавала на аднаўленні чыгункі на станцыі Прыяміна, а ўжо ў ліпені 1944 г. сям'я вяртаецца ў сталіцу, дзе А. Чабярук уладкоўваеца на працу дыспетчарам службы пуші Беларускай чыгункі і адначасова завяршае перапыненую вайной сярэднюю адукацыю ў вячэрняй школе.

У лістападзе 1945 г. давялося пакінуць працу, паколькі Алена Чабярук паступіла на падрыхтоўчыя курсы пры БДУ. Праз год яна становіцца студэнткай філалагічнага факультэта, які паспяхова скончыла ў 1951 г. і была накіравана на працу настаўніцай беларускай і рускай моў СП № 1 г. п. Узда Мінскай вобласці.

Літаральна праз год цікавасць да навукі, грунтоўная філалагічная падрыхтоўка і тагачасны дэфіцыт кваліфікованых кадраў прывялі Алену Чабярук у акадэмічны Інстытут мовазнаўства (1952 г.), якому яна прысвяціла амаль 40 гадоў сваёй самаадданай працы. Самастойную навуковую кар'еру А. Чабярук пачала ў сектары лексікалогіі і лексікаграфіі ўдзелам у падрыхтоўцы да выдання (вычытка машыналісу тэксту і выдавецкай карэктуры) «Руска-беларускага слоўніка» (1953 г.), першапачатковай апрацоўцы часткі матэрыялаў для «Беларуска-рускага слоўніка» (1962 г.) і папаўненія картатэку «Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы» (2200 картак). Аднак асноўнымі кірункамі яе навуковай дзейнасці сталі беларуская дыялекталогія і лінгвагеаграфія, дзе найбольш ярка і поўна раскрыўся даследчыцкі талент А. Чабярук.

Цікавасць да народных гаворак выявілася яшчэ ў студэнцкія гады, калі яна, як і сотні іншых беларускіх студэнтаў, прымала ўдзел у зборы матэрыялаў для «Дыялекталагічнага атласа беларускай мовы» (ДАБМ; 1963 г.). Затым ужо падчас працы ў Акадэміі навук працягнула гэты занятак. З 1956 г. Алена Чабярук цалкам засяроджваеца на дыялекталагічнай проблематыцы, пераходзіць на працу ў сектар дыялекталогіі і актыўна ўключаеца ў падрыхтоўку ДАБМ. Яна часта выязджает ў дыялекталагічныя экспедыцыі для ўдакладнення асобных моўных фактаў, апрацоў-

вае запісаныя экспларатарамі ўзоры звязнага маўлення мясцовых жыхароў, складае карты для атласа (аўтар 42 карт).

У межах гэтага агульнанацыянальнага навуковага праекта, акрамя вышэйзгаданага атласа, упершыню былі створаны такія знакавыя выданні, як «Хрестаматыя па беларускай дыялекталогіі» (1962 г.), «Нарысы па беларускай дыялекталогіі» (1964 г.), «Лінгвістычная геаграфія і групоўка беларускіх гаворак» (у 2-х кнігах; 1968–1969 гг.), у якіх актыўна ўдзельнічала і Алена Чабярук. У 1971 г. яна разам з аўтарскім калектывам была ўганарэвана Дзяржаўнай прэміяй СССР.

Адначасова з напружанай планавай тэматыкай А. Чабярук актыўна працуе над індывідуальным навуковым праектам і ў 1969 г. паспяхова абараняе кандыдацкую дысертацию «Лічэнік у беларускіх гаворках» (навуковы кіраунік – член-карэспандэнт АН СССР Р. Аванесаў), а ў 1977 г. публікує аднайменную манаграфію. У ёй дэталёва і падрабязна прааналізаваны марфалагічныя асаблівасці лічэніка і яго сінтаксичныя сувязі з іншымі часцінамі мовы. Да следчыца падае сістэмы скланення і паказвае склонавыя супрацьпастаўленні лічэнікаў, раскрывае прычыны, што абумовілі розныя марфалагічныя тыпы і сінтаксичныя адносіны гэтай граматычнай категорыі, вызначае тэрыторыю паширення названых з'яў.

Працягам яе паспяховай лінгвагеаграфічнай практикі стала стварэнне сумесна з калектывам беларускіх вучоных-дыялектолагаў пяцітомнага «Лексічнага атласа беларускіх народных гаворак» (1993–1998 гг.). Алена Чабярук удзельнічала ў складанні «Інструкцыі па збіранню матэрыялаў для складання лексічнага атласа беларускай мовы» (1971 г.), абледаванні гаворак згодна з праграмай у розных рэгіёнах Беларусі (1971–1975 гг.), складанні карт і рэдагаванні паасобных тамоў атласа пры падрыхтоўцы яго да друку. Яе праца ў гэтым праекце вызначаецца высокім прафесіяналізмам, глыбінёй пранікнення ў сутнасць кожнай картаграфуемай з'явы, акуратнасцю ў абыходжанні з фактычным матэрыялам. Гэтае выданне айчынных вучоных адзначана Дзяржаўнай прэміяй Рэспублікі Беларусь (2000 г.), і Алена Чабярук па праве атрымала ганаровае званне лаўрэата прэміі.

Важнае месца ў навуковай дзейнасці А. Чабярук займала і лексікаграфічна праблематыка. У выніку шматлікіх дыялекталагічных экспедыцый у яе рабочых сшытках назапасіўся значны аб'ём лексічнага матэрыялу з розных населеных пунктаў Беларусі. З пачаткам публікацыі ў Інстытуце мовазнаўства дыялекталагічных зборнікаў Алена Чабярук надрукавала ў іх некалькі змястоўных падборак лексічных рэгіяналізмаў [2]. У другой палове 1970-х гадоў член-карэспандэнт Акадэміі навук Беларусі Юзэфа Мацкевіч прапанавала ёй уключыць сабраныя матэрыялы ў новы лексікаграфічны праект сектара дыялекталогіі. У выніку Алена Чабярук стала адным з асноўных аўтараў самага буйнога на той час лексікаграфічнага выдання – «Слоўніка беларускіх гаворак паўночна-заходній Беларусі і яе паграничча» (у 5-ці тамах; 1979–1986 гг.). Для слоўніка яна распрацавала больш за 5 тысяч слоўніковых артыкуулаў. У кожным з іх адчуваецца щеплыня ў душы, пяшчота клапатлівых жаночых рук і прафесіяналізм вопытнага вучонага.

Кола навуковых інтарэсаў Алени Чабярук у галіне беларускай дыялекталогіі было даволі шырокое. Яна сумесна з Яўгеніяй Рамановіч – блізкай сяброўкай і навуковым калегам на працягу некалькіх дзесяткаў гадоў сумеснай працы – змясціла ў розных выданнях шэраг цікавых артыкуулаў па асаблівасцях націску ў беларускіх гаворках, галіне маладаследаванай да гэтага часу ў айчынным мовазнаўстве [3]. Зацікаўлена ставілася А. Чабярук да пытанняў балтаславянскіх моўных контактаў на ўсіх узорынях моўнай сістэмы [1], удзельнічала ў многіх навуковых канферэнцыях і нарадах. Усяго ёй апублікавана каля 70 навуковых прац, шэраг з якіх – буйныя калектыўныя праекты, што сталі адметнай з'явай у айчыннай дыялекталогіі другой паловы XX ст.

У паўсядзённым жыцці, зносінах з калегамі па працы, знаёмымі, блізкімі і роднымі Алену Чабярук заўсёды вылучалі выключная далікатнасць, дабрыня, інтэлігентнасць, добразычлівасць, сціпласць, павага да субядедніка, гатоўнасць у любы момант прыйсці на дапамогу – якасці, што сёння, на жаль, сустрэнемеш не часта.

Не стала А. Чабярук 29 кастрычніка 2007 г. Аднак нашчадкам

яна гэтак жа шчодра, як зазвычай пры жыцці, пакінула сваю багатую навуковую спадчыну, да якой яшчэ доўга будуць звязатца многія пакаленні айчынных мовазнаўцаў.

Літаратура

1. Арашонкава, Г. У. Балтызмы ў беларускіх гаворках (лінгвагеаграфічны аспект) / Г. У. Арашонкава [і інш.] // Этногенез белорусов. – Минск, 1973. – С. 151–153 ; Арашонкава, Г. У. Лексіка балтыйскага паходжання ў беларускіх гаворках / Г. У. Арашонкава [і інш.] // Беларуская лінгвістыка. – 1973. – Вып. 3. – С. 27–37 ; Гринавецкене, Э. Й. Бытовая лексика литовского происхождения в Западной Белоруссии / Э. Гринавецкене [и др.] // Вопросы литовского языкоznания. – Вильнюс, 1975. – Вып. 16 : Литовская терминология. – С. 163–195 ; Гринавецкене, Э. Й. Нерегулярные явления в фонетике, акцентуации и грамматике белорусских говоров западной зоны / Э. Й. Гринавецкене [и др.] // Вопросы литовского языкоznания. – Вильнюс, 1977. – Вып. 17. – С. 89–96 ; Мацкевіч, Ю. Ф. Лингвогеографические данные белорусских народных говоров о балто-славянских языковых контактах / Ю. Ф. Мацкевіч [и др.] // Балто-славянские этноязыковые отношения в историческом и ареальном плане : тез. докл. Второй балто-славянской конф. – М., 1983. – С. 35 і інш.
2. Рамановіч, Я. М. У слоўнік Гомельшчыны / Я. М. Рамановіч, А. І. Чабярук // Народнае слова : зборнік артыкулаў / рэд. А. Я. Баханькоў. – Мінск : Навука і тэхніка, 1976. – С. 157–165 ; Рамановіч, Я. М. Лексіка лельчицкай гаворкі / Я. М. Рамановіч, А. І. Чабярук // Народная лексіка : зборник артыкулаў / ред. А. А. Крывіцкі, Ю. Ф. Мацкевіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1977. – С. 130–134 ; Рамановіч, Я. М. З лексікі адной гаворкі Клічаўскага раёна / Я. М. Рамановіч, А. І. Чабярук // Жывое слова : зборник артыкулаў / ред. Ю. Ф. Мацкевіч, І. Я. Яшкін. – Мінск : Навука і тэхніка, 1978. – С. 126–128 і інш.
3. Рамановіч, Я. М. Заўвагі аб націску ў беларускай мове / Я. М. Рамановіч, А. І. Чабярук // Аб некаторых асаблівасцях беларускай літаратурнай мовы. – Мінск : Навука і тэхніка, 1965. – С. 118–122 ; Романович, Е. М. Некоторые особенности ударения в белорусских говорах (в соотношении с русским и украинским ударением) / Е. М. Романович, Е. И. Чеберук // Тезисы докл. на X диалектологическом совещании, Москва, 11–14 мая 1965 г. – М., 1965. – С. 80–83 ; Рамановіч, Я. М. Некаторыя акцэнталагічныя адразненні ў сучасных беларускіх гаворках / Я. М. Рамановіч, А. І. Чабярук // Весці АН БССР. Серыя грамадскіх навук. – 1966. – № 3. – С. 96–101 і інш.
4. Цэнтральны навуковы архіў Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (ЦНА НАН Беларусі). – Ф. 2. – Воп. 1. – Спр. 20820.

ФЁДАР ЯНКОЎСКІ

«Ідуць гады імклівага жыцця. Наш час вымагае не бяследнага існавання, а жыцця, запоўненага клопатам і працаю, жыцця для Радзімы-Бацькаўшчыны», – так напісаў у кнізе «Беларуская фразеалогія» вядомы айчынны вучоны-лінгвіст, фалькларыст, літаратар і педагог Фёдар Міхайлавіч Янкоўскі [12, с. 7]. І ўвесь пройдзены ім жыццёвы шлях – яркае пацвярджэнне гэ-